

bezprawne pozbawienie wolności

redakcja
Marek Mozgawa

bezprawne pozbawienie wolności

redakcja
Marek Mozgawa

Zamów książkę w księgarni internetowej

profinfo.pl
księgarnia internetowa

Stan prawny na 15 marca 2025 roku

Recenzent
Prof. dr hab. Ryszard Stefański

Wydawczyni
Monika Pawłowska

Redaktorka prowadząca
Paulina Ambroży

Opracowanie redakcyjne
Anna Popławska

Projekt okładki
Marcin Domitrz

The logo for 'prawolubni' features the word in a lowercase, serif font. A small heart symbol is positioned above the letter 'i'. The text is underlined with a decorative, wavy line.

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przystępujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujemy prawo i własność
Więcej na www.legalnakultura.pl
Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2025

ISBN 978-83-8390-463-4

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. +48 728 313 462
e-mail: PL-ksiazki@wolterskluger.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	9
Wstęp	11
<i>Krzysztof Seroka</i>	
Przestępstwo pozbawienia wolności na ziemiach polskich do pierwszych lat II Rzeczypospolitej	13
<i>Katarzyna Nazar</i>	
Przestępstwo pozbawienia wolności w polskich kodeksach karnych XX wieku	29
<i>Krzysztof Wala</i>	
Analiza ustawowych znamion przestępstwa bezprawnego pozbawienia wolności w typie podstawowym – art. 189 § 1 k.k.	43
<i>Patrycja Kozłowska-Kalisz</i>	
Typy kwalifikowane przestępstwa bezprawnego pozbawienia wolności	59
<i>Marek Mozgawa</i>	
Problematyka zbiegu przepisów (w kontekście art. 189 k.k.) ...	73
<i>Wiesław Kozielewicz</i>	
Bezprawne pozbawienie wolności w wyniku orzeczenia sądu ...	89

Piotr Kardas

Bezprawne pozbawienie wolności a środki przymusu procesowego	105
---	------------

Maciej Błotnicki

Konstrukcja przestępstw trwałych – uwagi na tle występku z art. 189 § 1 k.k.	133
--	------------

Joanna Piórkowska-Flieger

Ustawowy wymiar kary i innych środków reakcji prawnocarnej za przestępstwo bezprawnego pozbawienia wolności	149
--	------------

Piotr Poniatowski

Brak odpowiedzialności karnej za pozbawienie człowieka wolności (wybrane zagadnienia)	165
--	------------

Marek Kulik

Przestępstwo pozbawienia wolności w kodeksach karnych wybranych państw europejskich	181
--	------------

Aneta Michalska-Warias

Przestępne pozbawienie wolności w angielskim i amerykańskim prawie karnym.....	197
---	------------

Sofia Lykhova, Oleksii Kovtun

Bezprawne pozbawienie wolności lub uprowadzenie osoby (art. 146 kodeksu karnego Ukrainy)	209
---	------------

Volodymyr Burdin, Marjana Szupjana, Justyna Buraczynska

Przepisy szczególne dotyczące nielegalnego pozbawienia wolności lub uprowadzenia osoby w kodeksie karnym Ukrainy	225
---	------------

Konrad Buczkowski, Paweł Bachmat

Przestępstwo bezprawnego pozbawienia wolności (art. 189 § 1–3 k.k.) w ujęciu statystycznym.....	245
--	------------

Monika Płatek, Grzegorz Wrona

Bezprawne pozbawienie wolności – kiedy sąd wyręcza parlament (orzecznictwo w sprawach dotyczących krajowego ośrodka zapobiegania zachowaniom dyssocjalnym) 269

Magdalena Budyn-Kulik

Psychologiczne i wiktymologiczne aspekty pozbawienia wolności 289

Wojciech Mojski

Podstawowe konstytucyjne aspekty pozbawienia wolności osobistej 305

Michał Zalewski

Pozbawienie wolności jako naruszenie dobra osobistego (art. 23 k.c.) 321

WSTĘP

Wolność zajmuje istotne miejsce wśród dóbr chronionych prawem i wydaje się być jednym z podstawowych dóbr człowieka. Pozbawienie wolności człowieka jest jedną z najbardziej drastycznych form ograniczenia ludzkich praw i swobód, do której należy sięgać jedynie w przypadkach skrajnej konieczności. Naruszenie wolności człowieka jest potępiane w każdym demokratycznym systemie prawnym na podstawie ocen wywodzących się z najstarszych zasad etycznych. Wolność w różnych jej aspektach stanowi przedmiot zainteresowania nie tylko prawa karnego, ale również cywilnego, konstytucyjnego i międzynarodowego. Na gruncie Kodeksu karnego mówi się o wolności w zróżnicowanych ujęciach i tym różnym przejawom wolności poświęcone są poszczególne rozdziały Kodeksu karnego (XXIII – wolność *sensu stricto*, XXIV – wolność sumienia i wyznania, XXV – wolność seksualna).

Niniejsze opracowanie poświęcone jest jednemu z przestępstw skierowanych przeciwko wolności z rozdziału XXIII (a zatem tych, w przypadku których wolność jest co do zasady jedynym dobrem chronionym), a mianowicie bezprawnemu pozbawieniu wolności (art. 189 k.k.). Jest to niezwykle interesujące przestępstwo chroniące zarówno aktualną, jak i potencjalną wolność zmiany miejsca przebywania człowieka.

W monografii szczególną uwagę zwrócono na dogmatyczne rozważania dotyczące tego czynu zabronionego, takie jak analiza ustawowych znamion, kwestie zbiegu przepisów, problematyka wymiaru kary, zagadnienia okoliczności wyłączających bezprawność, specyfika bezprawnego pozbawienia wolności jako przestępstwa trwałego i wiele innych (m.in. bezprawne pozbawienie wolności w wyniku orzeczenia sądu,

bezprawne pozbawienie wolności a środki przymusu procesowego, bezprawne pozbawienie wolności przez funkcjonariusza publicznego). Nie pominięto również kwestii kryminologicznych, historycznych, prawno-porównawczych, konstytucyjnych, cywilistycznych, psychologicznych i wiktymologicznych.

Biorąc pod uwagę złożoność i aktualność przedmiotowej problematyki, można wyrazić nadzieję, że podjęcie tego zagadnienia było w pełni uzasadnione, a wieloaspektowość spojrzenia pozwoli na lepszą ocenę występujących problemów i związanych z nimi wątpliwości. Oczywiście, z uwagi na ramy opracowania i konieczność syntezy rozważań, autorzy nie byli w stanie poruszyć wszystkich nasuwających się wątków. Można jednak sądzić, że pomimo tego niniejsza monografia choć w pewnym stopniu przyczyni się do przybliżenia przedmiotowej problematyki, dając odpowiedź na niektóre pytania, a niekiedy skłaniając do dalszych przemyśleń. I tym razem (już po raz 16. w tej serii wydawniczej) autorzy wyrażają nadzieję na pozytywne przyjęcie monografii przez Czytelników.

Krzysztof Seroka

PRZESTĘPSTWO POZBAWIENIA WOLNOŚCI NA ZIEMIACH POLSKICH DO PIERWSZYCH LAT II RZECZYPOSPOLITEJ

Pomimo istnienia ochrony przed ograniczeniem wolności określonych jednostek, prawo w dawnej Polsce nie posługiwało się definicją stanu przestępnego utożsamianego współcześnie z przestępstwem zawartym w art. 189 k.k.¹ Trudności, jakie pojawiają się podczas badań nad okresem przedrozbiorowym, wynikają z braku karnych syntetycznych ujęć normatywnych. O ile bowiem nowocześniejsze wolnościowe przepisy prawne katalogowane są najczęściej w jednolitych aktach prawnych, o tyle badanie stosunków prawnych w dawnej Polsce wymaga ustaleń opartych na pojedynczych świadectwach historycznych. Źródłem poznania omawianej problematyki w prawie ziemskim są przywileje monarsze, konstytucje sejmowe oraz wyroki sądowe i okazjonalne wzmianki inne niż źródła normatywne.

W dawnej Polsce bezprawne pozbawienie człowieka wolności było przestępstwem publicznym i dotyczyło rozmaitych przypadków, m.in. wtrącenia do więzienia lub zakucia w kajdany². Jednakże niezbędne dla zrozumienia procesu kształtowania się wolności osobistych w dawnej

¹ M. Mozgawa, *Bezprawne pozbawienie wolności* [w:] *Przestępstwa przeciwko wolności*, red. M. Mozgawa, Lublin 2020, s. 79–80.

² W. Witkowski [w:] *System Prawa Karnego*, t. 2, *Źródła prawa karnego*, red. T. Bojarski, Warszawa 2011, s. 75.

Polsce, w tym ochrony przed bezprawnym uwięzieniem, jest rozpoczęcie rozważań od pochylenia się nad przywilejem *neminem captivabimus nisi iure victum* – immunitetem gwarantującym nietykalność osobistą przyznanym szlachcie przez Władysława II Jagiełłę w latach 1430 i 1433, zapewniającym, iż posiadający takie prawo nie zostanie uwięziony w jakikolwiek sposób bez wyroku sądowego. W największym uproszczeniu można stwierdzić, że wolności osobiste, w tym nietykalność osobista i ochrona przed bezprawnym pozbawieniem wolności, zostały zagwarantowane tym jednostkom, które były uznawane za obywateli (podobnie do możliwości korzystania z pełnej zdolności prawnej przez obywateli rzymskich, gdzie pełna prawna zdolność cywilna przysługiwała jedynie wolno urodzonym, którzy jednocześnie należeli do rodziny rzymskiej i nie podlegali niczyjej w niej władzy – byli osobami *sui iuris*)³. Dopiero w kolejnych wiekach nowożytności w związku z rozszerzaniem zakresu pełni praw obywatelskich, wolność osobista zaczęła obejmować kolejne grupy społeczne, aż została w nią wyposażona każda jednostka ludzka.

Już w 1791 r. Krystian Steiner, toruński prawnik i historyk, w rozprawie o *neminem captivabimus*, zagadnienie przywileju nietykalności osobistej szlachty polskiej określił zgodnie z ówczesnymi oświeceniowymi poglądami jako jedną z fundamentalnych zasad ustrojowych dawnej Polski. Problematyka związana ze znaczeniem tej normy prawnej daleko wykracza poza ramy prawa karnego czy gwarancji procesowych, sięgając podstaw doktryn ustrojowo-politycznych całego państwa. Steiner przywołał wiele aktów prawnych: przywilej czerwiński (1422), jedlnieńsko-krakowski (1430–1433), statut warcki (1423) i inne kolejne akty prawne, aż po tekst paktów konwentów wydanych przez Stanisława Augusta (1764) i postanowień tzw. Praw Kardynalnych, w których była wyrażana i potwierdzana zasada nietykalności osobistej⁴.

Pierwszym ujęciem przywileju nietykalności osobistej szlachty w pełnej formie było prawo nadane przez Władysława Jagiełłę w Jedlni w 1430 r.

³ M. Kuryłowicz, A. Wiliński, *Rzymskie prawo prywatne, zarys wykładu*, Warszawa 2008, s. 85.

⁴ S. Salmonowicz, *Krystian Bogumił Steiner (1746–1814) toruński prawnik i historyk. Studium z dziejów nauki prawa doby Oświecenia w Polsce*, Toruń 1962, s. 92.

Przywilej ten został potwierdzony w konstytucji sejmowej uchwalonej w Krakowie w 1433 r., stanowiącej, że żaden osiadły szlachcic nie może zostać uwięziony bez prawomocnego wyroku sądowego⁵. Zobowiązanie króla, że nie będzie więził i nie nakaze uwięzienia osiadłego ziemianina, jeżeli ten nie zostanie skazany uprzednio przez sąd, zawierało wyjątki odnoszące się do sprawców przestępstw schwytanych podczas kradzieży lub innych przestępstw, takich jak podpalenie, umyślne zabójstwo, porwanie kobiet, łupiestwo, pustoszenie włości⁶.

Spośród przepisów karnych obowiązujących w czasach przedrozbiorowej Polski należy przywołać postanowienia konstytucji sejmowej z 1588 r. „O pojmaniu szlachcica”. Stanowiła ona, że: „gdyby szlachcic szlachcica umyślnie gwałtem pojmał i do więzienia *privata autoritate* wziął, ma być ukarany grzywną w wysokości 120 grzywien i ma siedzieć na dnie wieży rok, *pro poena publica*, ponieważ sobie równego pojmał i niewolił; oraz ponadto [czyli oprócz wspomnianego roku] ma jeszcze siedzieć trzy razy tyle jak długo w więzieniu trzymał pojmanego”. Sprawca również zobowiązany był wynagrodzić wszelkie doznane przez ofiarę szkody i za wszystkie doznane rany przez ofiarę według prawa zapłacić. Konstytucja ta stanowiła również, że pan ma prawo sługę, a i sługa pana, przed sąd pozwać w sprawie o bezprawne uwięzienie, w której starosta może wydać wyrok nakazujący uwolnienie uwięzionego pod karą bannicji dla tego, który więził, jeżeli nie zastosuje się do wyroku starosty. W omawianej normie zawarty był wyjątek, który zezwalał na pojmanie sługi, który okazałby się jawnym złodziejem albo zdrajcą. Kara groziła również staroście, który by bez *sub praetextu officii* szlachcica pojmał i uwięził, *excepto jure victo, recenti crimine*⁷. Przywołana konstytucja sejmowa zawierała również przepisy prawa procesowego stanowiące, że o uwolnienie szlachcica bezprawnie pozbawionego wolności do sądu grodzkiego mógł wystąpić każdy „powinny pojmanego, przyjaciel lub sługa”, a starosta w takiej sytuacji powinien niezwłocznie wydać dekret

⁵ *Volumina legum*, t. 1, Petersburg 1859, s. 41–42.

⁶ B. Lesiński, J. Walachowicz, *Historia ustroju państwa w tekstach źródłowych*, Warszawa–Poznań 1992, s. 67.

⁷ Tłum. własne: „z wyjątkiem tych, którzy niedawno dokonali zbrodni”. Dopuszczone w określonych warunkach zostało zatrzymanie i uwięzienie szlachcica, którego złapano na tzw. gorącym uczynku.

nakazujący uwolnienie szlachcica pod karą banicji dla tego, który nie zastosował się do polecenia starosty⁸.

W 1611 r. uchwalone zostało prawo, które regulowało postępowanie związane z pozwoleniem na ujęcie szlachcica podejrzanego o popełnienie czynu karalnego jeszcze przed wydaniem wyroku przez sąd. Podczas sejmu walnego przyjęto konstytucję, na mocy której na urząd grodzki zostało nałożone zobowiązanie (pod groźbą kary 100 grzywien za jego niewykonanie) przyjęcia i umieszczenia w więzieniu zamkowym podejrzanego szlachcica obwinionego o dokonanie zbrodni. Jednocześnie konstytucja powyższa formułowała polecenie wydania przez sąd decyzji w sprawie utrzymania bądź uchylenia pozbawienia wolności szlachcica przez najszybciej obradujący od momentu uwięzienia trybunał. Ponadto, w czasie przetrzymywania szlachcica w zamku, urząd grodzki zobowiązany został do zapewnienia bezpieczeństwa uwięzionemu oraz do dostarczania mu żywności. Natomiast jeżeli uwięziony okazał się niewinny, wtedy uprawniony był do dochodzenia zadośćuczynienia i odszkodowania, ale nie od urzędu grodzkiego, lecz tej osoby, która bezpodstawnie go obwiniała i tym samym doprowadziła do bezprawnego uwięzienia⁹. W tym samym akcie prawnym zawarte są przepisy „Obostrzenie prawa na swawolniki” dopuszczające prawnie samodzielne zatrzymywanie i przekazywanie do zamknięcia w więzieniu „swawolników”. Zamknięciu mogli podlegać „swawolnicy”, od których doznano krzywdy albo byli niebezpieczni dla majątku lub życia i zdrowia innych osób. Pod pojęciem „swawolnik” rozumiano tych, którzy dopuszczali się napadów na domy szlacheckie, dokonywali podpażeń, rabunków, morderstw oraz rozbojów na drogach, w miastach i wsiach, a także dokonywali innych „okrutnych i haniebnych” zbrodni¹⁰. Jest to powtórzenie przepisów przywileju jedlneńsko-krakowskiego dotyczących wyjątków od zasady *neminem captivabimus*.

Należy przy tym również zaznaczyć, że tylko posesjonaci mogli korzystać z ochrony przyznanej przez przywilej *neminem captivabimus*, ponieważ

⁸ *Volumina legum*, t. 2, s. 255.

⁹ *Volumina legum*, t. 3, Petersburg 1859, s. 7.

¹⁰ *Volumina legum*, t. 3, s. 10–11.

posiadany przez nich majątek i ziemia były swojego rodzaju kaucją zabezpieczającą przed ewentualną ucieczką. Powstaje równocześnie pytanie, czy brak objęcia szlachty gołoty przywilejem nietykalności oznaczał możliwość powszechnego stosowania wobec tej grupy instytucji prawnej znanej dzisiaj pod nazwą aresztu tymczasowego. W sądach szlacheckich, także w ograniczonym zakresie, sądzeni byli również przestępcy będący pochodzenia plebejskiego. Nie istniały przepisy, które chroniłyby ich przed zastosowaniem tymczasowego aresztowania. Prawdopodobnie możliwością uniknięcia aresztowania było zastosowanie wobec podejrzanego aresztowania nie w więzieniu, ale u osoby, która przejmowała na siebie w tym czasie, tak jak w przypadku dotyczącym szlachcica nieosiadłego, prawną odpowiedzialność za niego¹¹.

Na rozpoczęcie przebudowy zakresu społecznej wolności osobistych w Polsce wpływ miały oświeceniowe idee wyrażone m.in. w Deklaracji praw człowieka i obywatela i przenikające do Konstytucji 3 maja. *Ustawa o Miastach Królewskich* z 18.04.1791 r. w art. II zatytułowanym „O prerogatywach mieszczan” przywilej *neminem captivabimus* przyznawała osobom w miastach osiadłym, z wyłączeniem „podstępnych bankrutów, kaucji dostatecznej za sobą u sądu nie stawiających i na gorącym uczynku złapanych”¹². Stan mieszczański został objęty prawem *neminem captivabimus* również w Konstytucji 3 maja, gdzie w art. III potwierdzono prawa nadane w *Ustawie o Miastach Królewskich*, przyznając mieszczanom w miastach osiadłym nietykalność osobistą. Ponadto art. II Konstytucji 3 maja zrównywał w prawach wszelkie stopnie szlachectwa, m.in. uprawniając do równego używania przywilejów i prerogatyw, a przede wszystkim prawa do bezpieczeństwa osobistego, czyli wolności osobistej i własności gruntowej i ruchomej¹³.

*

¹¹ M. Mikołajczyk, *Przesłanki tymczasowego aresztowania w dawnym prawie ziemskim w Polsce* [w:] *Dawne sądy i prawo*, red. A. Lityński, Katowice 1984, s. 95–99.

¹² B. Lesiński, J. Walachowicz, *Historia...*, s. 80; *Neminem captivabimus nisi iure victum*, *Prawo do wolności i bezpieczeństwa osobistego, Ochrona prawa osób pozbawionych wolności*, oprac. B. Gronkowska, T. Jasudowicz, K. Balcerzak, M. Balcerzak, Toruń 2004, s. 18.

¹³ B. Lesiński, J. Walachowicz, *Historia...*, s. 83–84.

Publikacja zawiera interdyscyplinarne omówienie problematyki przestępstwa bezprawnego pozbawienia wolności, w tym m.in. prezentację jego ustawowych znamion, zbiegu przepisów, wymiaru kary. Uwzględniono w niej także rozważania o charakterze psychologicznym, konstytucyjnym i statystycznym odnoszące się do analizowanego przestępstwa.

W opracowaniu autorzy przedstawiają również takie zagadnienia jak:

- bezprawne pozbawienie wolności w wyniku orzeczenia sądu,
- wyłączenie odpowiedzialności karnej za pozbawienie wolności człowieka,
- bezprawne pozbawienie wolności a środki przymusu procesowego,
- wybrane zagadnienia przestępstw trwałych (w kontekście art. 189 k.k.),
- przestępstwo bezprawnego pozbawienia wolności w ujęciu prawnoporównawczym,
- pozbawienie wolności jako naruszenie dobra osobistego.

Autorami poszczególnych rozdziałów są zarówno teoretycy prawa karnego, jak i praktycy oraz osoby łączące pracę naukową z praktyką wymiaru sprawiedliwości.

Publikacja przeznaczona jest dla adwokatów, radców prawnych, sędziów. Będzie przydatna pracownikom naukowym oraz studentom wydziałów prawa i administracji.

Marek Mozgawa – profesor doktor habilitowany; kierownik Katedry Prawa Karnego i Kryminologii Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie; autor ponad 200 publikacji z zakresu prawa karnego (w tym monografii, artykułów, glos, komentarzy do Kodeksu karnego, Kodeksu wykroczeń i pozakodeksowego prawa karnego).

CENA 199 ZŁ (W TYM 5% VAT)

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA: +48 801 044 545

ZAMOWIENIA@WOLTERSKLWUER.PL

WWW.PROFINFO.PL